

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ *
ΕΠΙ Τῆ 1900ῃ ΕΠΕΤΕΙῶ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ
ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
ΥΠΟ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ δράσις ¹. Ἡ θρησκευτικὴ καὶ πνευματικὴ καθόλου δράσις τῆς συγχρόνου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐκδηλοῦται τὸ μὲν διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου, τὸ δὲ διὰ τῶν «Κατηχητικῶν σχολείων», ἐπίσης δὲ διὰ τῆς ἰδρύσεως ἢ ἐνισχύσεως ἠθικοθρησκευτικῶν ὀργανώσεων. Τὸ ἱερὸν κήρυγμα, γινόμενον, πρῶτιστα πάντων, ὑπὸ τῶν οἰκείων ἱεραρχῶν, μεγάλως ἐνισχύθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Πλὴν τῶν ἀρχιερέων τὸ κήρυγμα ἀσκοῦσι πολλαχοῦ καὶ εἰδικοί ἱεροκήρυκες, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ θεολόγοι λαϊκοὶ κατηγηταί. Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς καθόλου πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως τῆς Ἐκκλησίας ἰδρύθη παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ ἡ «Ἀποστολικὴ διακονία» (Ἱεραποστολή), ἥτις ἤρξατο ἤδη συντόμως ἐργαζομένη ². Ἀπὸ τινων ἐτῶν ἀρξάμενα, μεγάλην ἔλαβον ἐπίδοσιν τὰ «Κατηχητικά» σχολεῖα, λειτουργοῦντα κατὰ Κυριακὴν, Τετάρτην καὶ Πέμπτην. Σήμερον ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀριθμοῦνται ἑκατοντάδες κατηχητικῶν σχολείων μετὰ χιλιάδων μαθητῶν καὶ μαθητριῶν. εἶναι δὲ διηρημένα εἰς κατώτερα, μέσα καὶ ἀνώτερα, παρέχοντα θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν εἰς τοὺς παῖδας.

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 496 τοῦ ΚΑ' τόμου.

1. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου, Περὶ τῆς συγχρόνου πνευματικῆς δράσεως καὶ κοινωνικῆς προνοίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, «Ἐκκλησία» τόμ. ΙΑ' (1933) σ. 25 ἐξ. Καὶ ἀνάτυπον. [Τοῦ αὐτοῦ], Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις 1936, (σ. σ. 59). Ἴδὲ καὶ κριτικὴν Θεοδ. Ποπέσκου ἐν τῷ περιοδ. «Biserica Ortodoxa Româna» Βουκουρεστίου, LV (1937) σ. 117 ἐξ. [Σύντομον, ἀλλὰ κατατοπιστικὸν εἶναι τὸ ἄρθρον τοῦ κατηγητοῦ Π. Ι. Μπρατσιώτου, Θρησκευτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ κίνησις, περιοδ. «Νέα Ἔστιά», τόμ. ΜΗ' (1950), τεῦχος Χριστουγέννων, σελ. 181-191, ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἐν γένει κίνησιν τῆς πεντηκονταετίας 1900-1950].

2. [Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀοιδίμου Ἀρχ)που Χρυσοστόμου ἐνεκα τοῦ ἐπακολουθήσαντος πολέμου καὶ τῶν χρόνων τῆς κατοχῆς ἡ Ἀποστολικὴ Διακονία δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναπτυχθῇ. Δι' οὗ καὶ παρέστη ἀνάγκη ὅπως ἀναδιοργανωθῇ τῷ 1947 ἐπὶ τῶν αὐτῶν μὲν βάσεων, ἀλλὰ συμφώνως πλέον πρὸς τὰς ἐκ τοῦ πολέμου δημιουργηθείσας νέας συνθήκας καὶ τὰ ἀνακύψαντα νέα προβλήματα. Ἐκτοτε δὲ ἀνεπτύχθη, συμφώνως πάντοτε πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς Ἀρχ)που Χρυσοστόμου χαραχθεῖ-

Τῆς Ἐκκλησίας τὸ πολυσχιδὲς ἔργον βοηθοῦσι τὰ ἑκασταχοῦ ἠθικο-
 θρησκευτικὰ σωματεία, ἅτινα ὑπὸ διαφόρους ὀνομασίας (ἀδελφότητες, ἐνώ-
 σεις, σύλλογοι), συνεστήθησαν εἴτε ἐκ πρωτοβουλίας ἱεραρχῶν καὶ ἄλλων κλη-
 ρικῶν, εἴτε καὶ ἐξ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, ὡς ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ ἱερέως
 Μάρκου Τσακτάνη († 1924)¹, πολλοὶ δὲ τούτων συντελοῦσιν εἰς τὴν τόνωσιν
 τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθημάτος καὶ τὴν ἠθικοποίησιν τῆς κοινωνίας διὰ κη-
 ρυγμάτων, διαλέξεων, ὀργανώσεως κατηχητικῶν σχολείων, ἀντιπροπαγανδι-
 κῆς δράσεως. Τινὰ τούτων ἐκδηλοῦσιν εὐρυτάτην ἠθικοθρησκευτικὴν δρα-

σας κατευθύνσεις, καὶ ἐπέτυχε νὰ παρουσιάσῃ ἀξιολογωτάτην δρασίαν ἐπὶ πλείστον το-
 μέων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Οὕτως, ἐπὶ παραδειγματι: Ἰδρυσε Σχολὴν ἱεροκηρύ-
 κων, ἐξομολόγων καὶ κατηχητῶν. Ἐπύκνωσε τὰς τάξεις τῶν κηρῶν τοῦ θ. λόγου διὰ
 τοῦ θεσμοῦ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἀμειβομένων βοηθῶν ἱεροκηρῶν. Συνέταξε τὸ ἀπὸ μα-
 κροῦ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας σκοπούμενον ἐπίσημον πρόγραμμα τῶν Κατηχητικῶν Σχο-
 λείων, ὅπερ, ἐγκριθὲν ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου, ἐτέθη ἤδη ἀπὸ πενταετίας εἰς ἐφαρμογὴν,
 καὶ ἐξέδωκε πλήρη τὴν σειρὰν τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὸ Κατηχητικῶν Βοηθημάτων.
 Ἰδρυσε καὶ συντηρεῖ τὸ παρὰ τὴν Μονὴν Πετρακῆ Φοιτητικὸν Θεολογικὸν Οἰκοτρο-
 φεῖον. Συνεχίζει ἀπὸ πενταετίας τὴν δι' εὐρυτέρας σπουδὰς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀπο-
 στολὴν κληρικῶν θεολόγων. Ἐκαμε τὴν ἑναρξιν τῆς ἐφαρμογῆς ἐνὸς ὀλοκλήρου σχε-
 δίου ἰδρύσεως ἐκπαιδευτικοῦ διὰ τὰς νεάνιδας συγκροτήματος ἐν τῷ περὶ τὴν ἁγ.
 Βαρβάραν Δαφνίου εὐρυχωροτάτῳ ἰδιοκτήτῳ αὐτῆς χώρῳ, τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ
 ὁποίου, ὃ «Οἶκος Φοιτητρίας», εὐρίσκεται ἤδη ἐν ἀποπερατώσει. Ἀπέκτησεν ἴδιον
 συγχρονισμένον Τυπογραφεῖον μετὰ Βιβλιοδετείου καὶ ἤρχισε τὴν ἐκδοσιν τῶν λει-
 τουργικῶν βιβλίων, κατ' αὐτὰς δὲ θὰ κάμῃ ἑναρξιν καὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων
 τῶν Ἑλλήνων Πατέρων. Κυκλοφορεῖ ἀπὸ τριετίας ἤδη τὰ μηνιαῖα περιοδικὰ «Τὸ
 Χαρούμενο Σπίτι» (οἰκογενειακόν) καὶ «Τὰ Χαρούμενα Παιδιά» (παιδικόν) καὶ συν-
 τάσσει τὸ διὰ τὸν Ἐφημ. Κλῆρον εἰδικὸν ποιμαντικόν καὶ λειτουργικόν 15θήμερον
 περιοδικόν «Ὁ Ἐφημέριος», ἀπὸ τοῦ παρελθόντος δὲ ἔτους ἐκδίδει καὶ τὸ διὰ
 τὸ ἐκκλησίασμα κατὰ Κυριακὴν κυκλοφοροῦν ἐποικοδομητικὸν φυλλάδιον «Φωνὴ
 Κυρίου», παραχωρηθὲν αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Ἰδρυτοῦ του. Πλὴν τῶν κατὰ ἑκατοντάδας χι-
 λιάδων ἐκδιδομένων καὶ δωρεὰν διανεμομένων εἰδικῶν θρησκευτικῶν φυλλαδίων,
 ἐξέδωκεν ὀλοκλήρους σειρὰς θεολογικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν βιβλίων
 δι' ὅλας τὰς τάξεις καὶ τὰς ἡλικίας εἰς τὴν «Βιβλιοθήκην τῆς Ἀποστολικῆς Διακο-
 νίας», καὶ εἰς τὴν «Βιβλιοθήκην διὰ νέους καὶ παιδιὰ». Καὶ ἐπὶ πλεόν, διατηρεῖ
 τὰ ἐν Κέρμῃ καὶ Χίῳ Ἐκκλησιαστικὰ Ὁρφανοτροφεία, τὴν ἐν Ἀθήναις Νυκτερινὴν
 Βιοτεχνικὴν Σχολὴν τοῦ Ἰδρυμάτος «Ἁγ. Βαρβάρᾳ» Πατησίων καὶ τὸ ἐν Πάτμῳ
 Βιοτεχνικὸν Ἐργαστήριον Νεανίδων. Ἐν τῇ ἐξελίξει δὲ τοῦ ἔργου τῆς ἡ Ἀποστολικῆς
 Διακονίας, χωροῦσα ἐπὶ συστηματικοῦ προγράμματος διαφωτίσεως τοῦ λαοῦ, χρησιμο-
 ποιεῖ, τὸ Ραδιόφωνον ὅσον ἡ προθυμία τῶν ἀρμοδίων τῇ ἐπιτρέπει, καὶ ἀποβλέπει
 εἰς τὴν ἰδρυσιν Ἐκκλησιαστ. Ραδιοφών. Σταθμοῦ, ἐγκριθεῖσαν ἤδη ὑπὸ τῆς Ἱ. Συ-
 νόδου, ἔχει ἔτοιμον σχέδιον ὀργανώσεως τῶν Ἐνοριῶν πρὸς πνευματικὴν καὶ κοινω-
 νικὴν ἐργασίαν, καὶ μελετᾷ τὴν ἄμεσον ἑναρξιν συντόνου καὶ συστηματικῆς πνευμα-
 τικῆς ἐργασίας χάριν τῆς εἰς τὸ Στράτευμα ὑπηρετούσης νεολαίας καὶ χάριν τῶν ἐν
 ταῖς φυλακαῖς καὶ ἐν τοῖς Ἀναμορφωτικαῖς Σχολαῖς τοῦ Κράτους εὐρισκομένων.]

1. [Ὁ ἱερεὺς Μάρκος Τσακτάνης, Ἀθήναι 1949 (ἐκδ. Ὁρθοδόξων Χριστιανι-
 κῶν Ἐνώσεων)].

σιν, ἀριθμοῦντα χιλιάδας μελῶν, ἀπέκτησαν δὲ τελευταίως ἰδίας αἰθούσας κηρυγμάτων καὶ μορφωτικὰ κέντρα.

Παρακτὸς τοῦ προφορικοῦ κηρύγματος ἡ διαφώτισις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γίνεται καὶ διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ τύπου, ἤτοι δι' εἰδικῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικοκοινωνικῶν περιοδικῶν. Οὕτως ἐκτὸς τοῦ καθαρῶς ἐπιστημονικοῦ θεολογικοῦ περιοδικοῦ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν «Θεολογία», ἡ μὲν Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐκδίδει τὸ ἐπίσημον ἑβδομαδιαῖον δελτίον «Ἐκκλησία»² καὶ τὸ μηνιαῖον φύλλον «Ὁ Ἄμβων τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας», περιέχον κυριακὰ διδάγματα καὶ κηρύγματα, οἱ δὲ τῶν ἐπαρχιῶν ἱεράρχαι ἐκδίδουσιν ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας διάφορα περιοδικά, οἷον «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» Ἰωαννίνων, «Ἐκκλησιαστικαὶ Εἰδήσεις» Μαντινείας, «Γρηγόριος Παλαμᾶς» Θεσσαλονίκης, «Ἱεροκήρυξ» Ἐδέσσης, «Ἀπόστολος Παῦλος» Φιλίππων καὶ Νεαπόλεως, «Ὁ ἅγιος Πέτρος» Ἀργολίδος, «Φρουρὸς τῶν τέκνων τοῦ λαοῦ» Δράμας, «Δελτίον» Μηθύμνης, «Χριστιανικὸν Φῶς» Χανίων, «Ποιμὴν» Μυτιλήνης. Παραμφερῆ περιοδικὰ ἐκδίδουσι καὶ πολλὰ σωματεία ἢ ἄτομα ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, οἷον: «Ζωή», «Ἀνάπλασις», «Τρεῖς Ἱεράρχαι», «Καينὴ Κτίσις», «Ἱερός Σύνδεσμος» «Ὁρθοδοξία», «Ἀπόστολος Ἀνδρέας», «Ἐκκλησιαστικαὶ μεταρρυθμίσεις», «Ἀλήθεια», «Καλὸς ποιμὴν», «Ἡ κατὰ Χριστὸν ἀγωγή» καὶ ἄλλα.

Ἡ φιλανθρωπία ἀσκεῖται ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ καὶ ἐν πάσαις ἀνεξαρτέτως ταῖς μητροπόλεσιν οὐ μόνον πρωτοβούλως διὰ τῆς ὑπ' αὐτῶν ὀργανώσεως καὶ συγκεντρώσεως τῆς ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐνεργουμένης, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐποπτείας, τῆς καθοδηγήσεως καὶ τῆς ἐνισχύσεως. Πολλαχοῦ ἤδη, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ὀργανώθησαν τὰ «Φιλόπτωχα ταμεῖα», ἀποτελοῦντα μεγάλην φιλανθρωπικὴν ὀργάνωσιν. Τὰ ταμεῖα ταῦτα, ἐνισχυόμενα ἐκ τῶν εἰσφορῶν τῶν ἱεραρχῶν καὶ τοῦ λαοῦ, ὡς καὶ ἐξ εἰδικῶν δημοσίων ἐράνων, ἰδίως ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ κατὰ τὴν κληθεῖσαν «ἡμέραν τῶν πτωχῶν» (14 Δεκεμβρίου), χρησιμεύουσιν εἰς ἀνακούφισιν τῶν ἐνδεῶν διὰ τακτικῶν ἢ ἐκτάκτων βοηθημάτων, εἰς ἀποφυλάκισιν κρατουμένων ἐν ταῖς φυλακαῖς διὰ χρέη, εἰς προίκισιν ἀπόρων ἢ ὀρφανῶν νεανίδων, εἰς παροχὴν βιβλίων, ἐνδυμάτων καὶ ὑποδημάτων εἰς ἀπόρους μαθητάς, εἰς χορήγησιν φαρμάκων, ἄρτου, κρέατος καὶ χρημάτων ἰδίᾳ κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτάς, εἰς βοήθειαν μαθητῶν καὶ φοιτητῶν ἀπόρων πρὸς συνέχισιν τῶν σπουδῶν των, εἰς ἄσυλα ἀπόρων γερόντων, εἰς χήρας, εἰς ἀπόρους κληρικούς καὶ ἄλλα. Παρακτὸς δὲ τῶν ἀμέσως ὑπὸ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τῶν μητροπόλεων καὶ τῆς διὰ τῶν σωματείων ἀσκουμένης πολυειδοῦς φιλανθρωπικῆς δασείας, αὕτη ἐνεργεῖται τὸ μὲν δι' εἰδικῶν κληροδοτημάτων, τὸ δὲ καὶ διὰ φιλανθρωπι-

2. [Ἀπὸ τοῦ παρ. ἔτους ἐκδίδεται καὶ ὁ «Ἐφημέριος», ὡς παράρτημα τῆς «Ἐκκλησίας», περιέχων ὕλην σχετικὴν πρὸς τὸ ἐφημεριακὸν ἔργον].

κῶν καταστημάτων τελούντων ὑπὸ τὴν προεδρίαν, τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν ἐποπτεῖαν τῶν ἱεραρχῶν.

Παρὰ τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ Ἀθηνῶν λειτουργοῦσιν, ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πειραιεῖ, δύο ὄρφανοτροφεῖα ἀρρένων καὶ δύο ἄσυλα θηλέων μετὰ 500 περίπου τροφίμων. Ὡσαύτως λειτουργοῦσι δύο λαϊκὰ ἱατρεῖα. Ἐν Πειραιεῖ λειτουργεῖ ὡσαύτως τὸ «Ἄσυλον Γηροκομεῖον γερόντων πενήτων», ἰδρυθὲν ἐκ κληροδοτήματος κληρικοῦ. Ἐντισι τῶν μητροπόλεων τὰ φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα ἀποτελοῦσιν ἐνιαῖα συγκροτήματα, ἰδιοτύπως διοικούμενα ἐπὶ τῇ βάσει εἰδικοῦ ἐνιαίου κανονισμοῦ ἢ συστήματος κανονισμῶν ὑπὸ εἰδικῶν συμβουλίων ἢ ἐπιτροπειῶν ἢ ἀδελφάτων, προεδρευομένων ὑπὸ τῶν ἱεραρχῶν, ἀποτελούντων τὸν κύριον μοχλὸν τῆς εὐρυτάτης αὐτῶν ὀργανώσεως. Τοιαῦτα εἶναι τὰ φιλανθρωπικὰ κατστήματα Ἰωαννίνων, τὰ τῆς διαδεχθείσης τὴν ὀρθόδοξον ἑλληνικὴν κοινότητα Θεσσαλονίκης «Ἀνωτέρας ἐνοριακῆς ἀντιπροσωπείας», τὰ τῆς «Ἐφορείας τῶν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων» Μυτιλήνης, τὰ «Ἐλέη Ἄρτης» τῆς Κεφαλληνίας καὶ ἄλλα. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, πρωτοστατοῦσα πάσης πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς κινήσεως, μεριμνῶσα περὶ τῶν μορφωτικῶν, κοινωνικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν ἀναγκῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἐμπνέουσα καὶ ἐνισχύουσα πᾶσαν κοινωφελῆ δρασίαν, ἐμφανίζεται ὡς σπουδαιότατος κοινωνικὸς καὶ ἐκπολιτιστικὸς παράγων.

Τὰ θεολογικὰ γράμματα. Οὐχὶ μικροτέρας σημασίας ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ ἐντεῦθεν ἐπιστημονικῆ θεολογικῆς κινήσεως, ἐν ἣ διεκρίθησαν πλείστοι κληρικοὶ καὶ λαϊκοί¹.

Κέντρον τῆς θεολογικῆς κινήσεως ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρξεν ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν², συνιδρυθεῖσα μετὰ τῶν λοιπῶν Σχολῶν αὐτοῦ ἐν ἔτει 1837³. Πρῶτοι δὲ Καθηγηταὶ διορίσθησαν τακτικοὶ μὲν ὁ Μισαήλ Ἀποστολίδης (†1862) καὶ ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης (†1860), ἔκτακτος δὲ ὁ Κωνσταντῖνος Κοιτογόνης (†1878). Ὁ ἀρχιμανδρίτης Μισαήλ Ἀποστολίδης, ἀσχοληθεὶς περὶ τὰ γενικὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῷ μὲν 1852 γενόμενος Ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν, τῷ δὲ 1862 ἐπὶ τινὰς μῆνας Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ταυτοχρόνως μεριμνῶν περὶ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὡς μέλος τοῦ Διοι-

1. [Παν. Γ. Μπρατσιώτου, Ἡ Ἑλληνικὴ Θεολογία κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν, «Θεολογία» τόμ. ΙΘ' (1911-48) σ. 83 ἔξ. Καὶ ἀνάτυπον].

2. Δημητρίου Σ. Παλάνου, Ἱστορία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, Ἀθῆναι 1937.

3. [Τῷ 1942 ἐλειτούργησεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης ἡ Θεολογικὴ Σχολή. Αὕτη, διαλυθεῖσα τῷ 1945, ἀνασυνεστήθη διὰ τοῦ Νόμου 361/1945, ὀρίσαντος τὰς πρώτας ἔδρας καὶ ἑξαμελῆ ἐπιτροπὴν ἐκ τακτικῶν Καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν, ἧτις ἐξέλεξε τοὺς ἔξ πρώτους τακτικοὺς Καθηγητάς, διαφωνοῦντος τοῦ γράφοντος, προέδρου τῆς ἐπιτροπῆς].

κητικοῦ αὐτῆς Συμβουλίου, δὲν ἠδυνήθη νὰ διδάξῃ τακτικῶς ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου, συνέγραψε δὲ καὶ ἐδημοσίευσε πραγματείας τινας, ἰδίως εἰς τὸ μάθημα τῆς ἠθικῆς ἀναφερομένης. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τοῦ ἱερομονάχου Θεοκλήτου Φαρμακίδου, ὅστις ἀπορροφηθεὶς ὑπὸ τῶν διοικητικῶν τῆς Ἐκκλησίας ζητημάτων οὐδόλως ἐδίδαξε καθ' ὅ ἔτη (1837 - 39, 1844 - 60) ἦτο διωρισμένος καθηγητῆς, ἐνῶ ἠδύνατο ὡς τοιοῦτος νὰ διαπρέψῃ. Ἐκτὸς δὲ τῶν εἰς τὰ ζητήματα τῆς διοικήσεως ἀναγομένων πραγματειῶν συνέγραψε πλείστας ἑτέρας θεολογικὰς πραγματείας καὶ ἐξέδωκεν εἰς ἑπτὰ τόμους τὴν Καινὴν Διαθήκην μετὰ ὑπομνημάτων τῶν ἀρχαίων ἐρμηνευτῶν (1842 - 45). Μόνος λοιπὸν κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην περίοδον ὑπελείφθη Καθηγητῆς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ ὁ *Κωνσταντῖνος Κοντογόνης*, προαχθεὶς τῷ 1841 εἰς τακτικὸν Καθηγητὴν, διδάξας δὲ Ἑγκυκλοπαιδείαν, Μεθοδολογίαν τῆς Θεολογίας, Ἑβραϊκὴν Ἀρχαιολογίαν, Εἰσαγωγὴν καὶ Ἑρμηνείαν εἰς τὰς Ἀγίας Γραφάς, Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ Πατρολογία. Ἴνα ἐπαρκέσῃ εἰς τοσοῦτον ὄγκον μαθημάτων ὁ ἀείμνητος Κοντογόνης, διδάσκων ταῦτοχρόνως ἐν τῇ Ριζαρείῳ Ἐκκλησιαστικῇ Σχολῇ καὶ ἐν δημοσίαις Σχολαῖς τῶν Ἀθηνῶν τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα, κατέβαλεν ἀπείρους μόχθους. Ἡ συγγραφικὴ δὲ αὐτοῦ δρᾶσις περιορίσθη εἰς τὴν παρασκευὴν διδακτικῶν βιβλίων τῶν διδασκομένων μαθημάτων. Οὐχ ἦτον ἐδημοσίευσεν καὶ διάφορα ἐπιστημονικὰ ἄρθρα ἐν τῷ περιοδικῷ «Εὐαγγελικὸς Κήρυξ», ὃν διηύθυνεν κατὰ τὰ ἔτη 1857 - 71.

Τῷ 1852 διωρίσθη νέος καθηγητῆς εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου διὰ τὸ μάθημα τῆς δογματικῆς θεολογίας ὁ ἀρχιμανδριτῆς *Δαμιανὸς Διβερόπουλος* († 1856) ἀλλὰ μετὰ τετραετίαν παρητήθη. Διωρίσθησαν δὲ τότε (1856) Καθηγηταὶ ὁ ἀρχιμανδριτῆς *Διονύσιος Κλεόπας* († 1861), ὁ Πρωτοπρεσβύτερος *Π. Ρομπότης* († 1875) καὶ οἱ ἀρχιμανδριταὶ *Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος* († 1875) καὶ *Θεόκλητος Βίμπος* († 1903). Ὁ Διονύσιος Κλεόπας ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ ἐν Ἱεροσολύμοις, διεκρίνετο δὲ ἐπὶ τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ θεολογικῇ μορφώσει, δημοσιεύσας ἤδη ἐν Ἱεροσολύμοις σπουδαιότατα συγγράμματα¹. Ἐν Ἀθήναις δ' ἐκτὸς τοῦ εἰσαγωγικοῦ του λόγου εἰς τὸ μάθημα τῆς δογματικῆς θεολογίας δημοσιευθέντος ἐν τῷ «Εὐαγγελικῷ Κήρυκι», ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ καὶ διάφορα ἐπιστημονικὰ θεολογικὰ ἄρθρα. Δυστυχῶς ἡ ἀσθένεια δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν διαπρεπέστατον ἐκεῖνον θεολόγον νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον του ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου, ἀναγκάσασα αὐτὸν ταχέως ν' ἀποχωρήσῃ (κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1857). Ἀντιθέτως ὁ Παναγιώτης Ρομπότης ἐδίδαξεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου, ταῦτοχρόνως δὲ καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ, ἐδημοσίευσεν δὲ

1. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, Διονύσιος Κλεόπας, ἐν Λάρνακι Κύπρου 1913.

διδασκτικά τινά ἐγχειρίδια, Ἱερὰν Ἱστορίαν, Χριστιανικὴν Ἠθικὴν, Λειτουργικὴν, μὴ δυνηθεὶς ν' ἀσχοληθῆ περὶ ἐπιστημονικὰς θεολογικὰς μελέτας. Ὁ Ρομπότης ὑπῆρξε τρόφιμος τῶν ρωσικῶν Θεολογικῶν Ἀκαδημιῶν, τοιοῦτος δὲ ὑπῆρξε καὶ ὁ Θεόκλητος Βίμπος, πρῶτος διδάξας τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου ἐκδοὺς ἅμα χάριν τῶν φοιτητῶν καὶ Στοιχεῖα Ἑβραϊκῆς Γραμματικῆς, ἐκτὸς ἄλλων πραγματειῶν. Ἀλλὰ ταχέως ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης, χειροτονηθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Μαντινείας καὶ Κυνουρίας. Ἐπιστημονικώτερον κατηρητισμένος ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος, ὅστις ἠδύνατο ν' ἀναδειχθῆ ὡς ἐπιστήμων θεολόγος συγγραφεὺς. Προφθάσας ἐδημοσίευσεν σπουδαίας θεολογικὰς πραγματείας ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ «Ἱερομνήμων», ἐδίδαξε δὲ Ἐγκυκλοπαιδείαν τῆς Θεολογίας, Ὀμιλητικὴν, Συμβολικὴν καὶ Ἱστορίαν τῶν δογμάτων. Ἀλλὰ χειροτονηθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Σύρου (1866) δὲν ἠδυνήθη ν' ἀσχοληθῆ περαιτέρω περὶ τὴν ἐπιστήμην¹.

Ἡ μὴ δυνηθεῖσα μέχρι τῆς ὑπ' ὄψει ἡμῶν ἐποχῆς Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου ν' ἀποκτήσῃ μονίμους καθηγητὰς ἀφωσιωμένους εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, ἠτύχησε τέλος ν' ἀποκτήσῃ τοιοῦτους καὶ νὰ προσλάβῃ ἐπιστημονικώτερον χαρακτῆρα ἀπὸ τοῦ 1868 ὅτε διωρίσθησαν Καθηγητὰὶ ὁ Νικόλαος Δαμαλᾶς († 1892), ὁ Ἀναστάσιος Διομ. Κυριακὸς († 1923), ὁ ἀρχιμανδρίτης Νικηφόρος Καλογεράς († 1896), μετὰ ἐν ἔτος ὁ Παν. Παυλίδης († 1894) καὶ τῷ 1875 ὁ Ζῆκος Ρώσης († 1933). Ὁ Νικόλαος Δαμαλᾶς διεκρίθη καὶ ὡς Καθηγητὴς τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ Ἑρμηνείας τῆς Κ. Διαθήκης καὶ ὡς συγγραφεὺς οὐ μόνον τριτόμου ἔργου², ἀναγομένου εἰς τὸ μάθημα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων σπουδαίων ἐπιστημονικῶν πραγματειῶν, ἀναγομένων τὸ μὲν εἰς τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν θεολογίαν, τὸ δὲ εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους Ἀγγλικανοὺς καὶ Παλαιοκαθολικούς, ἐν τοῖς συνεδρίοις τῶν ὁποίων ἀντεπροσώπευσεν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀν. Διομήδους Κυριακὸς ἔστρεψεν μὲν τῆς ἀμφιλαφοῦς καὶ εὐρείας θεολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς μορφώσεως τοῦ Δαμαλᾶ, ἀλλ' ὡς Καθηγητῆς ἠσχίσατο μεγάλην καὶ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοὺς φοιτητὰς τῆς θεολογίας, ἐπὶ μακρὰ ἔτη διδάξας τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν. Ἐξέδωκε δὲ δύο περιοδικὰ τὴν «Ὄρθόδοξον Ἐπιθεώρησιν» (1869) καὶ τὴν «Θρησκευτικὴν Φωνὴν» (1880—1882) δι' ὧν ἐξεδήλωσε τὸ ζωνρότατον ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, μετέφρασε τὰς θρησκευτικὰς μελέτας τοῦ Guizot, ἐξέδωκεν ἀπολογητικὰς μελέτας, συλλογὴν ἄρθρων καὶ

1. Δημητρίου Σ. Μπαλάνου, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος, «Θεολογία» τ. Α' (1923) σ. 40 ἐξ. Καὶ ἀνάτυπον.

2. [Τῷ 1940 ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Μαυρομάτη καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ν. Δαμαλᾶ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον].

θεολογικῶν διατριβῶν, ἐπὶ τὸ δημωδέστερον ἐκθέτων διάφορα ἱστορικά ἰδίως ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, χάριν δὲ τῶν φοιτητῶν ἐδημοσίευσεν ἐγχειρίδια Πατρολογίας καὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τὸ δεύτερον ἐκδοθὲν εἰς τρεῖς τόμους. Μέρος τοῦ Ἐγχειριδίου τούτου, τὸ ἀναγόμενον εἰς τοὺς μετὰ τὴν Ἄλωσιν χρόνους, ἐξεδόθη καὶ εἰς Γερμανικὴν μετάφρασιν. Ἐπιστημονικώτερον τοῦ Α. Διομ. Κυριακοῦ εἰργάσθη ὁ Νικηφόρος Καλογεράς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκτὸς τοῦ Πανεπιστημίου. Διότι ἐχρημάτισε καθηγητὴς ἐπὶ τινα μόνον ἔτη, ἔκτακτος καὶ ἐπίτιμος 1868—79, τακτικὸς 1879—1883, ὅτε ἐχειροτονήθη Ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν, ἐπὶ μικρὸν ἀρχιερατείας. Ἐδίδαξεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ποιμαντικὴν καὶ Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν, περὶ ὧν συντάξε καὶ ἐγχειρίδια. Ἐκτὸς δὲ τῆς περὶ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς πραγματείας καὶ τινων ἐτέρων πραγματειῶν σχετικῶς πρὸς τὰ μεταξὺ Ὁρθοδόξου καὶ Λατινικῆς Ἐκκλησίας ζητήματα, μετὰ ἐρεύνας ἐν ταῖς ξέναις Βιβλιοθήκαις ἀνεῦρε καὶ ἐξέδωκε τοῦ Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ Ἑρμηνείαν εἰς τὰς 14 Ἐπιστολάς τοῦ Παύλου καὶ τὰς 7 Καθολικὰς εἰς τόμους δύο (1887). Ὅλως δὲ ἀσήμαντος ὑπῆρξεν ἡ δρασίς τοῦ Παν. Παυλίδου, διδάξαντος ἐν τῇ θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου κυρίως τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν δημοσιεύσαντος δὲ πραγματείας περὶ τῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας Φίλωνος τοῦ Ἰουδαίου (1873). Ἀντιθέτως ὁ Ζῆκος Ρώσης, ἐπὶ μακρὰ ἔτη διδάξας Δογματικὴν, Χριστιανικὴν Ἠθικὴν καὶ Ἐγκυκλοπαιδείαν ἀνεδείχθη ὁ κορυφαῖος τῶν νεωτέρων ἐλλήνων δογματικῶν θεολόγων. Ἐδημοσίευσεν τὸν Α' τόμον τοῦ Συστήματος Δογματικῆς τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας (1903) καὶ πλείστας δογματικὰς πραγματείας σχετικὰς ἰδίως πρὸς τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν κίνησιν τῶν Παλαιοκαθολικῶν ὡς καὶ ἐκθέσεις πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον περὶ τῶν ἐν Φρειβούργῳ καὶ Βόννῃ συνεδρίων αὐτῶν, εἰς ᾧ παρέστη.

Μετὰ πάροδον ἱκανῶν ἐτῶν διωρίσθησαν νέοι Καθηγηταὶ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῷ 1893 ὁ Ἐμμανουὴλ Ζολώτας († 1919), τῷ 1891 ὁ Προκόπιος Οἰκονομίδης († 1902), τῷ 1897 ὁ Γεώργιος Δέροβος († 1925), τῷ 1898 ὁ Ἰωάννης Μεσολωρᾶς¹ καὶ τῷ 1899 ὁ Ἰγνάτιος Μοσχάκης († 1903). Τούτων ὁ Ἐμμανουὴλ Ζολώτας, πρῶτος διορισθεὶς προτάσει τῆς Σχολῆς κατὰ τὸν νέον Ὄργανισμὸν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ 1882 καὶ 1883, ἐδίδαξεν Εἰσαγωγὴν καὶ Ἑρμηνείαν τῆς Κ. Διαθήκης, ἐδημοσίευσεν δὲ, ἐκτὸς ἄλλων πραγματειῶν, Ὑπομνήματα εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν (1904) καὶ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (1906). Ὁ πρῶτος αὐτοῦ θάνατος διέκοψε τὴν ἀρξαμένην ἐκδοσιν τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Κ. Διαθήκην. Ὁ Προκόπιος Οἰκονομίδης ἀρχιμανδρίτης ἐδίδαξεν Ἱστορίαν τῶν δογμάτων, Πατρολογίαν καὶ Ἀπολογητικὴν ἐπὶ τετραετίαν περίπου, ἐκλεγείς δὲ μητρο-

1. [(† 1941)].

πολίτης Ἀθηνῶν (1896) ἠναγκάσθη ν' ἀποχωρήσῃ τοῦ θρόνου (1901) μετὰ δευτέραν πενταετίαν, ἔνεκα τῶν «Εὐαγγελικῶν». Περί τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην δὲν ἠδυνήθη ν' ἀσχοληθῆ, δημοσιεύσας μόνον Κριτικὴν ἐρμηνεῖαν τῆς ρήσεως «ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» (1878), ἣν ὑπέβαλεν ὡς ἐναίσιμον Διατριβὴν εἰς τὴν Θεολογικὴν Ἀκαδημίαν Μόσχας, ἐν ἣ ἔσπουδάσε, καὶ Εἰσιτήριοι λόγον εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν δογμάτων (1881). Ὁ Γεώργιος Δέρβος διδάξας Πατρολογίαν καὶ Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν ἐδημοσίευσεν ἐκτὸς ἄλλων Χριστιανικὴν Γραμματολογίαν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων εἰς τόμους τρεῖς (1903—1910) καὶ Ἐγχειρίδιον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας (1913) ἀναγομένης κυρίως οὐχὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν τέχνην ἀλλ' εἰς τὴν ζωὴν τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν θείαν λατρείαν. Ὁ Ἰωάννης Μεσολωρᾶς, ὡς τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Ὀμιλητικῆς, Λειτουργικῆς, Ποιμαντικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς Συμβολικῆς κατὰ τὰ ἔτη 1898—1923 ἠσχολήθη περὶ πάντα τὰ μαθήματα ταῦτα, δημοσιεύσας καὶ σχετικὰς πραγματείας εἰς αὐτὰ ἀναγομένας, ἀλλὰ τὸ κύριον ἔργον αὐτοῦ ὑπήρξεν ἡ Συμβολικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τόμους δύο (1883—1904) μετὰ Παραρτήματος (1893) περιέχοντος τὰ κείμενα τῶν ὀρθοδόξων Ὁμολογιῶν. Διευθύνσας δὲ τὴν «Ἀνάπλασιν» καὶ τὸν «Ἱερὸν Σύνδεσμον» ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ δημοσιεύσῃ πληθὺν μελετῶν καὶ ἄρθρων.

Κατὰ τὰς ἀνωτέρω περιόδους αὐτῆς ἡ Σχολὴ δὲν ἦτο πάντοτε πλήρης, μετὰ δυσκολίας διωρίζοντο νέοι καθηγηταί, δὲν ἐδιδάσκοντο δὲ σπουδαιότατα θεολογικὰ μαθήματα. Ἡ νεωτέρα αὐτῆς περίοδος ἀρχεταὶ διὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Νικολάου Παπαγιαννοπούλου († 1926) τῷ 1907 ὡς καθηγητοῦ τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης, ἣτις πρὸ πολλοῦ δὲν ἐδιδάσκετο καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ράλλη, τῷ 1908 ὡς πρώτου εἰδικοῦ καθηγητοῦ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου. Ὁ Νικόλαος Παπαγιαννόπουλος ἐκτὸς τῆς Γραμματικῆς τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης (1912) ἐδημοσίευσεν καὶ δύο μικρὰς πραγματείας σχετικῶς πρὸς τὴν Π. Διαθήκην. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Ράλλης διδάξας τὸ Κανονικὸν Δίκαιον κατὰ τὰ ἔτη 1910—1916, ὅτε μετετέθη εἰς τὴν Νομικὴν Σχολήν, ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον παρ' ἡμῖν Ποινικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (1907) καὶ πλείστας διατριβὰς ἀναγομένας εἰς τὸ Δίκαιον τοῦτο. Ἐπηρεολούθησεν ὁ διορισμὸς σειρᾶς νέων καθηγητῶν δι' ὧν συνεπληρώθη ἡ Σχολή. Οὕτω δὲ διωρίσθησαν τῷ 1912 ὁ Χρῆστος Ἀνδρουτσοῦς († 1935) ὡς καθηγητὴς τῆς Δογματικῆς καὶ Ἠθικῆς, ὁ τότε ἀρχιμανδρίτης καὶ μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (1914)¹ ὡς Καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ὁ Γεωργίος Παπαμιχαῆλ (1918) τῆς Ἀπολογητικῆς καὶ τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τῆς Θεολογίας, ὁ Φίλιππος Παπαδόπουλος

1. [(† 1942)].

2. [(† 22 Ὀκτωβρίου 1938)].

(1918) μὴ πρόφθασας μὲν νὰ διδάξῃ ἔνεκα τοῦ ἐπελθόντος θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ δημοσιεύσας Λειτουργικὴν καὶ Ρητορικὴν καὶ τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν τοῦ Νικηφόρου Καλογεροῦ, χάριν τῶν μαθητῶν, ἐν ἧ ἐπὶ μακρὸν ἐδίδαξεν, ὁ Ἀμίλλας Ἀλιβιζᾶτος (1918) τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ προσωρινῶς τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας, ὁ Κωνσταντῖνος Δουβουνιώτης (1920)¹ τῆς Ἱστορίας τῶν δογμάτων καὶ Συμβολικῆς, ὁ Δημήτριος Μπαλᾶνος (1924) τῆς Πατρολογίας, ὁ Βασίλειος Στεφανίδης ἀρχιμανδρίτης (1924) τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ὁ Γεώργιος Σωτηρίου (1924) τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Παλαιογραφίας, ὁ Νικόλαος Δούβαρις (1925) τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ Ἑρμηνείας τῆς Κ. Διαθήκης, ὁ Παναγιώτης Μπρατσιώτης (1929) τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Π. Διαθήκην καὶ Ἑρμηνείας τῶν Ο'. Τελευταίως δὲ διωρίσθησαν ἐν ἀρχῇ ἕκτακτοι καὶ εἷτα τακτικοὶ καθηγηταὶ ὁ Βασίλειος Βέλλας (1931) τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης καὶ Ἑβραϊκῆς Ἀρχαιολογίας καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης (1935) τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Ὁμολογουμένως ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν ἥλλαξεν ὄψιν διὰ τῆς συμπληρώσεως αὐτῆς, ἡ ἐπιστημονικὴ δὲ κίνησις καὶ συγγραφικὴ παραγωγὴ τῶν Καθηγητῶν ὑπῆρξε δαφιλεστέρα καὶ πλουσιωτέρα. Οὕτω δὲ ὁ Χρῆστος Ἀνδρουτσος ἐκτὸς ἄλλων πραγματειῶν θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἐξέδωκε Συμβολικὴν (τὸ β' 1930), Δογματικὴν (1907), Χριστιανικὴν Ἠθικὴν (1925), Ψυχολογίαν (1933). Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἠσχολήθη περὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ εἰδικώτερον περὶ τὴν Ἱστορίαν τῶν ἐπὶ μέρους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, συνεχίζει δὲ τὰς ἐπιστημονικὰς του ἐρεῦνας καὶ μετὰ τὴν ἔκλογὴν αὐτοῦ καὶ χειροτονίαν ὡς Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν (1923), ἐφ' ὅσον αἱ ἀσχολίαι αὐτοῦ περὶ τὴν διοικήσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτρέπουσι τοῦτο². Ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαὴλ

1. [† 1943].

2. [Κατάλογον τῶν μέχρι τοῦ 1931 ἔργων αὐτοῦ βλέπε εἰς τὰ «Ἐναίσιμα», τόμον ἐκδοθέντα πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ 35ετηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως, ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Γρηγ. Παπαμιχαὴλ (Ἀθῆναι 1931), σ. 3 ἐξ. Ἐκτοτε καὶ μέχρι τοῦ θανάτου του ἐξέδωκεν: Οἱ ἑορταστικοὶ λόγοι τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (1932), Ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης (1932), Ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (1933), Ὁ Ἀθηναϊκὸς κώδιξ τῶν Πρακτικῶν τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου (1933), Ἡ διόρθωσις τοῦ Ἰουλιανοῦ Ἡμερολογίου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος (1933), Λόγος εἰς τὴν Ἀνάληψιν ἀνέκδοτος ἐπ' ὀνόματι Κυρίλλου Ἀλεξανδρ. (1932), Περὶ τῆς συγχρόνου πνευματικῆς δράσεως καὶ κοινωνικῆς προνοίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1933), Περὶ τῆς ἀνακηρύξεως Ἀγίων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολ. Ἐκκλησίᾳ (1934), Οἱ Νεομάρτυρες (1934), Περὶ τοῦ Γάμου (1934), Ὁ Λαρίσης-Τρίκκης Διονύσιος ὁ Β' (1934), Αἱ ἐκκλήσεις τοῦ Φλαβιανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (1934), Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (1935), Ὁ Ὁσσιος Λουκάς ὁ «Νέος» (1935), Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει (1935), Ὁ Ὁσσιος Μελέτιος ὁ «Νέος» (1935), Ὁ τίτλος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου (1935), Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἀλωσιν

μετὰ τὰς προηγουμένας αὐτοῦ ἐπὶ διαφόρων θεολογικῶν θεμάτων πραγματείας καὶ μονογραφίας καὶ τὰ πολυπληθῆ ἄρθρα, δημοσιευθέντα ἐν τοῖς θεολογικοῖς περιοδικοῖς, ἄτινα διηύθυνε, ἐδημοσίευσεν Ἀπολογητικὰς μελέτας καὶ Ἀπολογητικὴν (τευχ. α' 1928)¹. Ὁ Ἀμίλλας Ἀλιβιζάτος, ἐκτὸς μελετῶν ἐν περιοδικοῖς καὶ ἐπιστημονικῶν ἄρθρων καὶ μονογραφιῶν, σχετικῶν πρὸς τὸ Κανονικὸν Δίκαιον καὶ ἐν γένει τὸν Πρακτικὸν κλάδον τῆς Θεολογίας, ἐξέδωκε πλήρη συλλογὴν τῶν ἱερῶν κανόνων (1924), τινὲς δὲ τῶν μελετῶν αὐτοῦ ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐν ξέναις γλώσσαις². Πολυσχιδῆς ὑπῆρξεν ἡ ἐπιστημονικὴ δρασίς τοῦ Κωνσταντίνου Δυοβουνιώτου. Οὗτος συνεχίσας τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Ν. Ἑλληνομνήμονος» μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἰδρυτοῦ καὶ συντάκτου αὐτοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου († 1919) καὶ διευθύνας τὸν «Ἱερὸν Σύνδεσμον» ἐδημοσίευσεν ἐν αὐτοῖς καὶ ἐν ἄλλοις περιοδικοῖς ἱκανὰ ἄρθρα ἐπιστημονικὰ καὶ ἀνέκδοτα κείμενα ὡς καὶ Κατάλογους βιβλιοθηκῶν. Εἰς τὴν εἰδικότητα δὲ αὐτοῦ ὡς Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἀνάγονται δογματικαὶ πραγματεῖαι, ὡς Ἰωάννης Δαμασκηὸς (1903), Ἡ μέση κατάστασις τῶν ψυχῶν (1904), Τὰ Μυστήρια τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (1913)³.

χρόνους (1935), Περὶ χωρεπισκόπων καὶ τιτουλαριῶν Ἀρχιερέων (1935), Περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ναῶν τῆς Κυραῆς (1935), Τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ ἱεροὶ κανόνες (1936), Τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα (1936), Ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωάννης Ε' ὁ Ὁξείτης (1936), Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν (1937), Ἡ κατάστασις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα (1937), Ἡ Θ. Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου (ἀνατύπωσις βελτιωμένη 1937) καὶ ἄλλα. Ἐκ δὲ τῶν καταλοίπων αὐτοῦ ἐξεδόθησαν, ἐπιμελεῖα Γρηγ. Παπαμιχαήλ, τὰ ἑξῆς: Ἀπόστολος Μακράκης (1939), Ὁ ἅγ. Θεόδωρος Στουδίτης (1939), Κύριλλος ὁ Λούκαρις (1939²), Ὁ μοναχικὸς βίος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας (1940), Ὁ ἅγ. Γεράσιμος «ὁ νέος»—ἀσκητὴς Κεφαλληνίας (1941), Ἡ Ἐκκλησία ΚΠόλεως ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν (1948), Ἡ ἐξωτερικὴ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τοῦ ιη' (1950), Ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα (1950), Ἡ Ἐκκλησία ΚΠόλεως καὶ ἡ μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις (1950), Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας (1951), Ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία (Γενικὴ ἱστορικὴ ἐπισκόπησις) (1954) καὶ ἄλλα.¹

1. [Ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἐδημοσίευσεν το σγκάδες ἔργον τοῦ Μάξιμος ὁ Γραικὸς ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν Ρώσων (1951), Ἀπολογητικὰ τῶν Πατέρων τῶν πρώτων πέντε αἰώνων (1948), Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον (δ' ἔκδοσις 1954) καὶ ἄλλα].

2. [Ὁμοίως ἐδημοσίευσεν: Τὸ κύρος τῆς ἱερουσύνης τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας (1940), Ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἁγίων ἐν τῇ Ὀρθοδ. Ἐκκλησίᾳ (1948), Ἡ Οἰκονομία κατὰ τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (1949), Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες (ἔκδ. β' 1949), Περὶ τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου (1950) καὶ ἄλλα.]

3. [Λεπτομερέστερον περὶ τοῦ ἀνδρὸς βλ. Ἰω. Ν. Καρμύρη, Ἐπιστημονικὸν μνημόσυνον Κωνστ. Δυοβουνιώτου (1872-1943), Ἀθήναι 1946 σ. 51, ὅπου καὶ καταλόγος τῶν ἐπιστημονικῶν τοῦ ἀνδρὸς ἐργασιῶν καὶ ἄλλαι δωσιλεῖς πληροφορίες περὶ τῶν πανεπιστημιακῶν πραγμάτων καὶ τῆς πνευματικῆς δράσεως ἐν τῇ Θεολογικῇ

Ὁ Δημ. Σ. Μπαλᾶνος, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν προηγουμένων Καθηγητῶν καὶ παρακολουθῶν τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ κοινωνικά ζητήματα, ἐδημοσίευσεν ἱκανὰς μελέτας καὶ πραγματείας ἐν περιοδικοῖς ὡς καὶ ἐλλαϊκευτικά θρησκευτικά ἔργα, ὡς ὑφηγητῆς δὲ τῆς Ἱστορίας τῶν δογμάτων ἐδημοσίευσεν ὡσαύτως δογματικὰς μελέτας, οἷον Ἡ περὶ δικαιοσύνης διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (1904), Ἡ περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἐπιστημονικὴ γνώσις (1905), Τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας περὶ Ἀγίας Τριάδος (1911) καὶ ἄλλα, ὡς Καθηγητῆς δὲ τῆς Πατρολογίας ἐδημοσίευσεν, ἐκτὸς ἄλλων μελετῶν καὶ μονογραφιῶν ἀναγομένων καθόλου εἰς τὴν χριστιανικὴν λογοτεχνίαν, καὶ Πατρολογίαν (1930) ¹. Ὁ Βασίλειος Στεφανίδης καὶ πρὸ τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ ὡς Καθηγητοῦ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου ἐδημοσίευσεν ἐν ἡμετέροις καὶ ἐν ξένοις περιοδικοῖς ἱστορικὰς πραγματείας καὶ μετὰ τὸν διορισμὸν αὐτοῦ συνεχίζει τὴν δημοσίευσιν τοιούτων πραγματειῶν ². Ὁ δὲ Γεώργιος Σωτηρίου παρουσίασε μέχρι τοῦδε ὄγκον ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν ἀναγομένων εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν καὶ τέχνην καὶ πλείστας ἀνακοινώσεις ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἢ παρ' ἄλλων γενομένων ἀνασκαφῶν καὶ εὑρημάτων ³. Ὁ Νικόλαος Λούβαρις, ἐκτὸς θρησκευτολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μελετῶν, ἐδημοσίευσεν πραγματείας ἀναγομένας εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν καὶ Ἑρμηνείαν τῆς Κ. Διαθήκης, οἷον Εἰσαγωγή εἰς τὰς περὶ Παῦλον σπουδὰς (1919), Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολὴν (1920) καὶ ἄλλα, ἀπὸ δὲ τοῦ 1931 ἐκδίδει τὸ φιλοσοφικόν, θρησκευτολογικόν καὶ κοινωνιολογικόν περιοδικὸν «Κοσμοθεωρία» ⁴. Ὁ Παναγιώτης Μπρατσιώτης συνέκέντρωσε τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ διαφέρον εἰς μελέτας ἀναγομένας εἰς τὴν Π. καὶ τὴν Κ. Διαθήκην, ἐδημοσίευσεν δὲ σχετικὰς πραγματείας, καὶ συμβολὰς εἰς τὴν Βιβλικὴν ἱστορίαν, Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴν (1923). Οἱ Φιλισταῖοι καὶ ὁ αἰγαιοκρητικὸς πολιτισμὸς ἐν Παλαιστίνῃ (1926), Ἑβδομηκοντολογικὰ μελετήματα (Α'. 1926. Β'. 1927) καὶ ἄλλα ἐν οἷς καὶ ἄρθρα δημοσιευθέντα ἐν τῷ «Ἱερῷ Συνδέσμῳ» ὄν διηγήθουνεν, τελευ-

Σχολῇ. Τὰ κατάλοιπα δὲ αὐτοῦ δημοσιεύει ἐν τῇ «Θεολογία» 1950 ἔξ. ὁ καθηγητῆς Ἰωάν. Καρμίρης].

1. [Ὁμοίως ἐδημοσίευσεν: Περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν (1939), Μεγάλοι μορφαὶ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας (1942), Ἐκλογή ἐκ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας (1947), Οἱ Πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας (1949), Οἱ Βυζαντινοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ 800 μέχρι τοῦ 1453 (1951)].

2. [Ὁμοίως ἐξέδωκε τὴν ὀγκώδη Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν του (1948)].

3. [Ὁμοίως ἐδημοσίευσεν: Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τ. Α'. (1942), Ἡ βασιλικὴ τοῦ ἁγ. Δημητρίου Θεσ/νίκης (1952) τόμ. 2 καὶ ἄλλα].

4. [Ὁμοίως ἐδημοσίευσεν: Ἴρις (1942), Μεταξὺ δύο κόσμων (1949), Ἡ Ψυχολογία τῆς Θρησκείας καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν Θεολογίαν (1952) καὶ ἄλλα, μετέφρασε δὲ τοῦ Berggravn, Ἡ ψυχικὴ πηγὴ τῆς Θρησκείας (1946) καὶ τοῦ Spranger, Ὁ Γκαίτε καὶ αἱ μεταφυσικαὶ ἀποκαλύψεις (1947)].

ταίως δὲ «Εἰσαγωγήν εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην» (1937)'. 'Ο Βασιλεὺς Βέλλας: 'Η Kapporeth καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν Kippurim (1930), 'Ανάλυσις τοῦ βιβλίου τοῦ Ναοῦ (1930) καὶ 'Υπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ναοῦ (1932), Mal'ak - Jahve (1932), 'Ο πολιτισμὸς τῶν Σουμεριῶν (1931), Τὰ τέκνα παρ' Ἰσραὴλ (1932), Κριτικὰ εἰς τὸ βιβλίον τῆς 'Εξόδου (1932), Αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς Π.Α. (1932), Θρησκευτικαὶ προσωπικότητες τῆς Π.Α. (1934), Θεὸς καὶ ἱστορία ἐν τῇ Ἰσραηλιτικῇ θρησκείᾳ (1934), 'Ο Ἰσραηλιτικὸς γάμος (1935), Τὰ χωρία Δευτ. 32. 43 καὶ Ζαχ. 14, 17 (1935), 'Η σημασία τῶν διπλῶν μεταφράσεων ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ο' (1936), L' importance des traductions doubles dans le texte des septante, (1936), Τὰ νέα ὄστρακα τῆς Λάχης (1936), Κριτικὴ τῆς Βίβλου καὶ Ἐκκλησιαστικὴ αὐθεντία (1937), Bibelkritik und kirchliche Autorität (1938), Παρατηρήσεις ἐπὶ τινῶν στίχων τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀββακούμ κατὰ τοὺς Ο' (1938), Αἱ προφητεῖαι τοῦ Ἀμὼς (1938), βιβλιοκρισίας καὶ ἄρθρα εἰς διάφορα περιοδικά'. 'Ο ἄρχιμ. Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης: 'Ο ἄγνωστος Θεὸς (1918), 'Ο Ἀπόστολος Παῦλος ἐν Ἀθήναις (1920), 'Η ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ ὁμιλία καὶ ἡ νεωτέρα κριτικὴ ἐπιστήμη (1920), Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ. Α. (τεύχος Α' 1923), Τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσης τοῦ Ἰησοῦ (1933), Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις προκειμένων καὶ ἀλληλουαρίων (1933), Τὰ προβλήματα τῆς Κ. Α. καὶ ἡ ἐν τῷ παρόντι θέσις αὐτῶν (1936) καὶ ἄλλα'.

1.] Μετὰ ταῦτα ἐδημοσίευσεν: 'Η διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἐπιβίωσις τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν (1938), 'Η γυνὴ ἐν τῇ Βίβλῳ (β' ἔκδ. 1940), Ἐπόμνημα εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου (1950), Ἐπόμνημα εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν (1951), 'Η κοινωνικὴ σημασία τῆς Π. Διαθήκης (1952) καὶ ἄλλα.]

2. [Ὅμοιος ἐδημοσίευσεν: Φλαβίου Ἰωσήπου κατ' Ἀπίωνος (Εἰσαγωγή - Κείμενον - Μετάφρασις - Σχόλια (τόμ. 2) (1938—1939), Τὸ χωρίον Ἰσ. 9, 5 κατὰ τοὺς Ο' (1939), Τὸ χωρίον Ἰσ. 3, 10 κατὰ τὸ κείμενον τῶν Ο' (1939), Κύρια προβλήματα τῆς ἐρεύνης τῶν Ο' (1940), Hauptprobleme der Septuaginta-Forschung (1940), 'Ο σε.σμός κατὰ τὴν Π. Α. (1942), Αἱ προφητεῖαι τοῦ Μιχαίου (Μετάφρ. ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ) (1947), Ἑρμηνεῖα Παλ. Διαθήκης (βραβεῖον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), Ἀμὼς (1947), Ὡσηὲ (1947), Μιχαίας Ἰωήλ, Ὁβδιού (1948), Ἰωνᾶς, Ναοῦ, Ἀββακούμ, Σοφονίας (1949), Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, Μαλαχίας (1950), Old Testament Studies in the modern greek Orthodox Theology (1948), 'Η ἀποστολὴ τῶν Κατηχητῶν (1949), 'Ο ἄνθρωπος κατὰ τὴν Π. Α. (β' ἔκδ. 1950), Τὸ χωρίον Δανιήλ 11, 20 κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Θεοδοτίωνος (1950), 'Η αὐθεντία τῆς Βίβλου κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (1951), Ἀπάνθισμα ρητῶν τῆς Παλ. Διαθήκης πρὸς χρῆσιν ἐν τῷ Θείῳ Κηρύγματι (1951), Ἐκκλησιαστικὰ ἀναγνώσματα τῆς Π. Α.—Α' Ἐκλεκτοὶ ψαλμοὶ (1952).]

3. [Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα δημοσιευθέντων σημειοῦμεν τὸ Περὶ τοῦ ἱερατικοῦ ἢ βυζαντινοῦ κοσμικοῦ τύπου τῶν Ἀκολουθιῶν τῆς ἡμερονυκτίου προσευχῆς (1951)]*.

* [Ἐκτοτε τὰς τάξεις τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐτύκωσαν οἱ ἐξῆς Καθηγηταί: Παναγιώτης Τρεμπέλας (1939) τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας, (Κατηχητικῆς, Ὀμιλητικῆς καὶ Τελετουργικῆς), Λεωνίδας Φιλκιπίδης (1939) τῆς Ἱστο-

Ἡ λεπτομερὴς ἀναγραφή τῶν συγγραμμάτων ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἀνωτέρω Καθηγητῶν, δι' ὧν ἐπλουτίσθη ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ θεολογικὴ ἐπι-

ρίας τῶν Θερησκευμάτων, Ἰωάννης Καρμίρης (1942) τῆς Δογματικῆς, Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, Ἱστορίας τῶν δογμάτων καὶ Συμβολικῆς, εἶτα δέ, διχασθείσης τῆς ἔδρας, τῆς Ἱστορίας τῶν δογμάτων καὶ τῆς Συμβολικῆς, μετ' ἀναθέσεως ἐντολῆς διδασκαλίας τῆς Δογματικῆς καὶ Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, Κωνσταντῖνος Μπρόνης (1951) τῆς Πατρολογίας καὶ ἀναγνώσεως τῶν πατερικῶν ἔργων, Γεράσιμος Κονιδάρης (1951) τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, Βασίλειος Ἰωαννίδης (1952) τῆς Β' ἔδρας τῆς Ἐρμηνευτικῆς καὶ Ἐρμηνείας τῆς Κ. Διαθήκης (οἱ τρεῖς τελευταῖοι διὰ μετακλήσεως ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), ὡς καὶ ὁ ἔκτακτος καθηγητὴς Ἀνδρέας Φυτράκης (1952) τῆς Ἀγιολογίας, Ὑμνογραφίας καὶ Παλαιογραφίας. Ἐκ τούτων ὁ Π. Τρεμπέλας ἐδημοσίευσεν: Κατηχητικὴ (1931), Μυστηριακαὶ Θρησκείαι καὶ Χριστιανισμός (1932), Μασσωνισμός καὶ Θεοσοφία (1932), Χιλιασμός (1927), Ὀμιλητικὴ (ἔκδ. β' 1950), Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας (1935), Ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός (1935), Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ (ἔκδ. β' 1940), Ἀπολογητικαὶ μελέται (τεύχη 3, 1930—38), Κοινωνία ἀγίων (1937), Θεοπνευστία Ἀγίας Γραφῆς (1938), Ἐρμηνευτικὰ ὑπομνήματα εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου (1937), εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους καὶ τὰς 7 Καθολικὰς (1941), εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον (1951), κατὰ Μάρκον (1951), κατὰ Λουκᾶν (1952), κατὰ Ἰωάννην (1954), ὡς καὶ σύντομον ἐρμηνευτικὴν παράφρασιν εἰς δλόκληρον τὴν Κ.Δ. εἰς 2 τόμους (1952—53), Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου ὕμνογραφίας (1949), Μικρὸν εἰχολόγιον (1950) καὶ ἄλλα. Ὁ Α. Φιλιππίδης ἐδημοσίευσεν: Ἐπισκοπὴ καὶ ἐπίσκοποι Τήνου κατὰ τοὺς μέσους χρόνους (1923 καὶ 1933), Ἡ ἐξέλιξις καὶ σημερινὴ φάσις τοῦ ζητήματος τῆς προελεύσεως τοῦ Σημιτικῆ ἀλφαβήτου (1929), Die «goldane Regel» religionsgeschichtlich untersucht (1929), Συγκριτικὴ θερησκαιολογία καὶ Χριστιανικὴ Θεολογία (1930), Συμβολὴ εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἑβραϊκῆς Βίβλου (1930) Ἡ περὶ θλίψεως καὶ λυτρώσεως θεωρία τῆς Βεδάντα, τῆς δογματικῆς τοῦ Ἰνδικοῦ Βραχμανισμοῦ (1934), Ἡ ἱστορία τῶν θερησκευμάτων ὡς ἐπιστήμη (1935), Τὸ ἕριστον ἡθικὸν ἰδεῶδες κατὰ Βουδδαν (1936), Ἡ ἱστορία τῆς θερησκείας τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ (1938), Θεία πρόνοια καὶ μοῖρα ἐν τῇ θερησκείᾳ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (1939), Κριτικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸ κείμενον τοῦ Πλουτάρχου περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος (1947), Ἡ θερησκαιολογία καὶ αἱ θεολογικαὶ Σχολαὶ (1948), Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ τὰ ἰδανικά τῆς παρ' ἡμῖν παιδείας (1949), Ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴν (1952), Religionsgeschichte als Heilsgeochichte in der Weltgeschichte (1952) καὶ ἄλλα. Ὁ Ἰω. Καρμίρης ἐδημοσίευσεν: Ὁ Παχώμιος Ρουσᾶνος καὶ τὰ ἀνέκδοτα δογματικά καὶ ἄλλα ἔργα αὐτοῦ, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδομένα (1935), Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου Summa Theologica, εἰσαγωγή καὶ μετάφρασις (1935, 1940), Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος καὶ ἡ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία αὐτοῦ (1937), Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός (1937), Ἡ εἰς ᾄδου κἀθοδος τοῦ Χριστοῦ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου (1939), Ἡ δογματικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ (1940), Λόγος εἰσαγωγικός εἰς τὴν Δογματικὴν, Συμβολικὴν καὶ Ἠθικὴν Θεολογίαν (1942), Ἐπιστημονικὸν μνημόσυνον Κ. Δουβουινιάτου (1946), Ἡ διαίρεσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ αἱ ἐνωτικαὶ προσπάθειαι (1946), Ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸν Μιχαήλ Η' Πσλαιολόγον λατινικὴ Ὁμολογία πίστεως τοῦ 1274 (1947), Ἐτερόδοξοι ἐπιδράσεις ἐπὶ τὰς Ὁμολογίας τοῦ 12' αἰῶνος (1948), Ἡ Ὁμολογία μετὰ τῶν πρὸς Γῶδον ἀποκρίσεων τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου καὶ ἡ δογματικὴ διδασκαλία αὐτοῦ (1948), Ἡ Ὁμολογία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου (1949), Ἡ

στήμη, ἡδύνατο νὰ καταλάβῃ πολλὰς σελίδας τῆς μετὰ χειρὸς πραγματείας¹, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς γενικωτάτης ταύτης ἀναγραφῆς προφανῆς καθίσταται ἡ μεγάλη καὶ ὅλως ἔξαιρετική αὐτῆς σπουδαιότης. Δι' αὐτῆς δὲ οὐ μόνον ἐκαλλιεργήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ ἐξεδηλώθη ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν θεολόγων ἐν γένει Ἑλλήνων εὔρον τὴν ἀπήχησιν αὐτῶν τὰ ἐπασχολήσαντα τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν ζητήματα. Ἀπὸ τῆς

Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰς ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας καὶ τὴν «Κοινωνίαν τῶν Ἐκκλησιῶν» (1949), Δύο Βυζαντινοὶ Ἱεράρχαι καὶ τὸ Σχίσμα τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας (1950), Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας τόμοι δύο (1952—53) καὶ ἄλλα. Ὁ Κ. Μπόνης ἐδημοσίευσεν: Προλεγόμενα εἰς τὰς «Ἑρμηνευτικὰς διδασκαλίας» τοῦ Ἰωάννου Εἰφιλίνου (1937), Ἰωάννης ὁ Εἰφιλίνος (1938), Εὐθυμίου τοῦ Μαλάκη τὰ σωζόμενα, τεύχη Α' καὶ Β' (1937 καὶ 1939), Ἡ φιλία γενικῶς καὶ κατὰ τὸν Μ. Φώτιον (1938), Βυζαντινὴ Θεολογία (1948), Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου καὶ Μ. Βασίλειος (1949), Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης (1950), Σωφρονίου Ἱεροσολύμων φῦλαι εἰς Ἀπ. Παῦλον (1951), Περὶ τῆς μητρὸς τῆς ἁγ. Ὀλυμπιάδος (1951), Αἱ τρεῖς «κανονικαὶ ἐπιστολαὶ» τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον (1951), Γεώργιος Γεννάδιος Κουρτέσης ὁ Σχολάριος (1953), Τίς ὁ συντάκτης τοῦ τετραμεροῦς διαλόγου τοῦ ψευδο-καισαρίου (1953), Μ. Βασιλείου εἰς τὸ «πρόσεχε σεαυτῷ». λόγος εἰς τρεῖς Ἱεράρχας (1953), Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἦτοι τὸ γενεαλογικὸν δένδρον αὐτοῦ (1953) καὶ ἄλλα. Ὁ Γ. Κοινιδάκης ἐδημοσίευσεν: Αἱ μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ τάξις αὐτῶν (1934), Πότε προήχθησαν αἱ Ἀθῆναι εἰς Μητρόπολιν (1935), Συμβολὴ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος (1938). Ἐπίτομος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος (1938), Ἡ ἱστορικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἐν τῷ παρόντι (1940) Τὰ κατὰ τὴν ἀκύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀρχιμ. Φωτίου Περόγλου ὡς Πατριάρχου Ἱεροσολύμων (1942), Τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ἀπὸ Η'—Ι' αἰῶνος καὶ τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον (1943), Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου (1948), Ἡ θέσις τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῇ «Κοινωνίᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν», τεύχη Α'—Β' (1949—1953). Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος (1950) Τὸ νόημα τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 1900ῆς ἀμφιετηρίδος τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος τοῦ Παύλου καὶ αἱ Ἀθῆναι (1952), Christian Greece (1953) καὶ ἄλλα. Ὁ Β. Ἰωαννίδης ἐδημοσίευσεν: Ὁ Ἀπ. Παῦλος καὶ οἱ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι (1934), Ὁ μυστικισμὸς τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων (1936). Ἡ περὶ θείας χάριτος διδασκαλία τῆς Κ. Διαθήκης (1941), Περὶ ἐπιστήμης καὶ ἀρετῆς, λόγος εἰς τρεῖς Ἱεράρχας (1945). Τὸ ἐν Ἀμστελοδάμῳ Α' συνέδιον τῆς «Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν» (1949), Ἡ καινὴ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης καὶ ὁ ἕρκυς αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου (1950), Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα (1950) καὶ ἄλλα. Τέλος ὁ Α. Φυτράκης ἐδημοσίευσεν: Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας (1937), Ἡ πίστις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ (1945), Τὰ ἰδεώδη τοῦ μοναχικοῦ βίου κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα (1945), Ταῖς τῶν διακρῶν ροαῖς (1946), Μαρτύριον καὶ μοναχικὸς βίος (1948), Οἱ μοναχοὶ ὡς κοινωνικοὶ διδάσκαλοι καὶ ἐργάται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ (1950) καὶ ἄλλα.

1. Περὶ καὶ Δ. Μπαλάνου, Ἱστορία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, Ἀθῆναι 1937, σ. 41 ἐξ., [Ἰω. Καμίση, Βιβλιογραφικὰ Δελτία, ἐν «Θεολογία» 1940—1953].

ἐπόψεως ταύτης ἀξιοσημείωτος ὑπῆρξεν ἡ συγγραφικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ δραῖσις καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς θεολόγων καὶ ἄλλων λογίων ἀνδρῶν.

Οὕτω δὲ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὁ μεταξὺ *Κωνσταντίνου Οἰκονόμου* καὶ *Θεοκλήτου Φαρμακίδου* ἀγών, εἰς ὃν ἐπενέβη ὁ *Νεόφυτος Βάμβας*, προὐκάλεσε τὴν συγγραφὴν ἀξιολόγων πραγματειῶν καὶ συγγραμμάτων, ἐκτὸς τῶν ἄλλων πολυτίμων συγγραμμάτων ἀμφοτέρων τῶν ἀνταγωνιστῶν. Ἡ ἐφεξῆς ἐμφάνισις τοῦ ἀποπλανηθέντος *Θεοφίλου Καίρη* διὰ τοῦ σκοτεινοῦ αὐτοῦ θεοσοφικοῦ συστήματος δὲν ἀπέδωκε σπουδαίαν θεολογικὴν φιλολογίαν, ἀλλὰ πλουσίαν φιλολογίαν προὐκάλεσεν ὁ *Ἀπόστολος Μακράκης* καὶ ὁ ἴδιος πολλὰ καὶ περὶ πολλῶν γράμματος καὶ τοὺς ἀποκρούσαντας τὰς ἰδέας αὐτοῦ εἰς συγγραφικὴν προκαλέσας δραῖσιν. Ἐκδίδων τὸν «*Λόγον*» καὶ ἕτερα περιοδικά, ἔχων προθύμους χορηγούς τοὺς θαυμαστάς αὐτοῦ ὁ *Μακράκης* ἐξέδωκε σειρὰν συγγραμμάτων καὶ μελετῶν, δι' ὧν ἐζήτησε καὶ νὰ διδάξῃ τὸν λαὸν καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἰδέας αὐτοῦ¹. Οἱ ἀνταγωνισθέντες πρὸς αὐτὸν διὰ συγγραμμάτων περιορίσθησαν κυρίως εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῆς περὶ «*τρισυνθέτου*» θεωρίας. Ταυτοχρόνως ἐργάζετο ὁ *Διονύσιος Λάτας*, εἶτα Ἐπίσκοπος *Ζακύνθου* († 1894) ἐκδίδων τὴν «*Σιών*» καὶ δημοσιεύων διάφορα συγγράμματα. Οἱ δ' ἐκ τοῦ *Μακράκη* ἀποσπασθέντες περὶ τὴν «*Ἀνάπλασιν*» καὶ εἶτα περὶ τὴν «*Ζωήν*», ὁ *Κωνσταντῖνος Διαλησιμᾶς* († 1921), ὁ *Εὐσέβιος Ματθόπουλος* († 1929), ὁ *Μιχαὴλ Γαλανός*², ὁ *Τιμόθεος Ἀναστασίου*, εἶτα *Καλαβρύτων* καὶ *Αἰγιαλείας* († 1936), ὁ *Διονύσιος Φαραζουλῆς* († 1920), ὁ *Σεραφεῖμ Παπακώστας*, ὁ *Παναγιώτης Τρεμπέλας* καὶ ἄλλοι, διὰ τε τῶν περιοδικῶν καὶ διὰ συγγραμμάτων συμπληροῦντες τὸ προφορικὸν αὐτῶν κήρυγμα, ἀνέπτυξαν σπουδαίαν ἐποικοδομητικὴν καὶ ἀπολογητικὴν φιλολογίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀπηχοῦνται οὐχὶ μόνον αἱ αἰώνια ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀλλὰ καὶ τὰ ζητήματα τῆς συγχρόνου ἐκκλησιαστικῆς καὶ θρησκευτικῆς ζωῆς τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τῶν ἐκτὸς τοῦ Πανεπιστημίου μεγάλως διεκρίθη ὡς ἀπολογητῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ὁ *Ἰωάννης Σκαλτσούνης* († 1905) τὰς ἀφορμὰς λαβὼν καὶ ἐκ τῶν περὶ ἐξελίξεως ὑλιστικῶν θεωριῶν *Καθηγητῶν* τινῶν τῆς *Ἱατρικῆς Σχολῆς* τοῦ Πανεπιστημίου, καθ' ὧν καὶ οἱ θεολόγοι *Καθηγηταὶ* εἶχον ἀντεπεξέλθει. Ἐν τῷ ἀπολογητικῷ δὲ ἔργῳ τοῦ *Σκαλτσούνη* συστηματικώτερον συνεχίζει ὁ *Παναγιώτης Τρεμπέλας*.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, καὶ ἕτεροι λόγοι ἀνδρες ἀσχολοῦνται περὶ συγγραφάς, σχέσις ἐχούσας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτως ἐδημοσίευσαν πράγματι σχετικὰς πρὸς τὸν Πρακτικὸν Κλάδον τῆς Θεολογίας ὁ *Δημήτριος*

1. [*Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου* (Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν) Ἀπόστολος Μακράκης. Ἀθήναι 1939.]

2. [(† 1948)].

Κονῖμουτοόπουλος¹, ὁ Κλεάνθης Στρατιώτης, ὁ Δημ. Μωραΐτης, Καθηγηταί. Ὁ Δημ. Πετρακάκος τρέφιμος τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ἐκτὸς τῶν περὶ μοναχικῶν θεσμῶν πραγματειῶν, ἐδημοσίευσε μελέτας περὶ τῶν πηγῶν τῶν διατάξεων τῆς πρώτης ὀργανώσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας ἀναφερομένας. Ὡσαύτως ὁ Νίκος Βέης, Καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομένῳ περιοδικῷ ἐδημοσίευσε πλείστας σχετικὰς πραγματείας, ὡς εἶχε πράξει πρὸ αὐτοῦ ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἐν τῷ «Ν. Ἑλληνομνήμονι». Ἡ δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνάπτυξις τῆς βυζαντιολογίας, ἧς ἀναπτύξεως ἠγεῖται ὁ Φαίδων Κουκουλές, Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, σημαντικῶς ἐνίσχυσε τὰς θεολογικὰς ἱστορικὰς ἰδίως ἐπιστημονικὰς μελέτας παρ' ἡμῖν. Τὰς μελέτας ταύτας προάγουσι καὶ ἄλλα μὲν περιοδικά, εἰδικώτερον ὅμως ἢ διανύουσα νῦν τὸ δέκατον ἕκτον ἔτος τῆς ἀνελλιπούς ἐκδόσεώς της ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν «Θεολογία», μοναδικὸν θεολογικὸν ἐπιστημονικὸν περιοδικόν. Μελέται δημοσιεύονται ἐνίοτε καὶ ἐν τῇ «Ἐκκλησία», ἐπισήμῳ Δελτίῳ τῆς Ἱεραῆς Συνόδου ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ ἄλλων.

Οἱ ἑτερόδοξοι ἐν Ἑλλάδι². Εὐτύχημα μέγιστον ὑπῆρξε τὸ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαός, παραμείνας πιστὸς εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀπέφυγε τοὺς διχασμοὺς καὶ τὰς ἐσωτερικὰς θρησκευτικὰς διαιρέσεις. Ἀλλά, δυστυχῶς, αἱ ξέναι θρησκευτικαὶ προπαγάνδαι ἀπεπειράθησαν, ὡς κατὰ τοὺς προηγούμενους, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, νὰ διαιρέσωσιν αὐτόν.

Ἦδη καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ξένοι ἱεραπόστολοι, ἐλθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἴδρυσαν διάφορα σχολεῖα. Τοσοῦτον ἀνυποπτοὶ ἦσαν αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοιαύτη ἐπεκράτει ἴσως ἄγνοια τῶν μεταξὺ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ προτεσταντισμοῦ διαφορῶν, ὥστε εἰς τῶν ξένων ἱεραποστόλων, ὁ ἑλληνομαθὴς Ἀρτλεῦ, ἰδρύσας σχολὴν ἐν Αἰγίνῃ, ἐκήρυττεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τοῦ ὀρθοδόξου ναοῦ τῆς νήσου, ἔχων μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν του τὸν ἐπίσκοπον τότε Ταλαντίου Νεόφυτον Μεταξᾶν. Οὗτος δέ, καὶ ὡς ἐπίσκοπος Ἀττικῆς, εἶχε στενὰς σχέσεις μετὰ τῶν ξένων ἱεραποστόλων, ~~συμπαριστάμενος ἐν κηδείαις προτεσταντῶν ἐν ὀρθοδόξοις ναοῖς τελουμέναις.~~ Κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Ὀθωνος, τὸ πρῶτον ἐλθόντος εἰς Ἀθήνας, ὁ Νεόφυτος, ἐνδεδυμένος τὰ ἀρχιερατικὰ ἄμφια, εἶχε καὶ προτεσταντίας πάστορας ἐν τῇ συνοδείᾳ αὐτοῦ. Ὁ Ἀρτλεῦ περιοδεύσας τὴν Ἑλλάδα, ἔτυχεν ἐξαιρετικῶν τιμῶν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἐν ἧ ἔξενίσθη. Τελευτώντος τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1828, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετ' ἄλλων δύο ἀμερικανῶν ἱεραποστόλων ὁ Ἰωνᾶς Κίγγ, κομιστῆς ἐνδυμάτων καὶ

1. [(† 1953)].

2. Σ. Θ. Λάγκαρι, Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ ἀπόψεως δημοσίου Δικαίου, ἐν Ἀθήναις 1924.

ζωοτροφῶν. Ἐγκατασταθεὶς ἐν Σύρῳ, ἰδρυσεν σχολὴν χάριν τῶν Ἑλληνοπαίδων. Παρομοίως σχολὰς ἰδρυσαν ἐν Σύρῳ ὁ Χιλδνερ, ἐν Ἀθήναις ὁ Χίλλ καὶ ἄλλοι ἄλλαχοῦ. Τὸ ἐν Ἀθήναις πρῶτον ἰδρυθὲν διδασκαλεῖον διηθύνε μέχρι τοῦ 1835 ὁ Κόρκ, εἰς Ἀθήνας δ' ἔλθὼν ἰδρυσεν σχολὴν καὶ ὁ Ἰωνᾶς Κίγγ, ὅστις ὁμως ἔκτοτε ἤρξατο προπαγανδίζων ὑπὲρ τοῦ προτεσταντισμοῦ μεταξὺ Ἑλληνοπαίδων. Ἐν ἐκ τῶν μέσων, ἅτινα μετεχειρίζοντο οἱ ξένοι ἱεραπόστολοι πρὸς διάδοσιν προτεσταντικῶν ἰδεῶν, ἦτο ἡ ἅγια Γραφή ἐν ἀπλῇ γλώσσῃ, τούτου δ' ἕνεκα, ἐνῶ εἶχεν ἐπιτραπῇ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἢ μεταφράσεις, κατέστη αὕτη ὑποπτος. Τῆς μεταφράσεως ταύτης εἶχε μετάσχει καὶ ὁ Νεόφυτος Βάμβας μετὰ τῶν ἄγγλων Λεῖβς καὶ Λάουνδς, ἀλλ' ἕνεκα τῆς δι' αὐτῆς διενεργουμένης προπαγάνδας ἠγέρθη μέγας θόρυβος καὶ κατ' αὐτῆς καὶ κατὰ τῶν βιβλίων καὶ τῶν σχολείων ἐν γένει τῶν ξένων ἱεραποστόλων σφοδρὸς δὲ διεξήχθη συγγραφικὸς ἀγὼν μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου καὶ Νεοφύτου Βάμβα, ὑπὲρ οὗ ἐτάχθη καὶ ὁ Φαρμακίδης.

Τὴν πρὸς τὰ ξένα σχολεῖα δυσπιστίαν τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας ἐνίσχυσεν ὁ Ἰωνᾶς Κίγγ, ὅστις ἐν μέσαις Ἀθήναις ἀναφανδὸν ἐπετίθετο διὰ συστηματικοῦ κηρύγματος καὶ διὰ συγγραφῶν κατὰ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος κατεδίκασεν ὡς βλάσφημα τὰ βιβλία του δι' ἐπανειλημμένων ἀποφάσεων, κατ' Αὐγουστον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ 1845. Κατηγέλθη δὲ ὁ Κίγγ καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια, ὑπὸ τῶν ὁποίων, μετὰ πολύκροτον δίκην, κατεδικάσθη εἰς ἔξοριαν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα, ἐξηκολούθησε προπαγανδίζων ὑπὲρ τοῦ προτεσταντισμοῦ. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος κατεδίκασε νέα συγγράμματά του κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (1863), ἀλλ' ὁ Κίγγ δὲν ἔπαυσε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1865) ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς ἐμπειδώσεως τοῦ προτεσταντισμοῦ ἐν Ἀθήναις. Ὁ συνεχίσας τὸ ἔργον του Μιχαὴλ Καλαποθάκης, ἰδρυσεν ἐναυῦθα τῷ 1890 τὴν οὕτως ὀνομαζομένην «Ἐθαγγελικὴν Ἐκκλησίαν», μεγάλην ἀναπτύξας δραστηριότητα. Ἀκολουθοῦσα τὸ δόγμα τῶν πρεσβυτεριανῶν ἢ «Ἐθαγγελικὴ Ἐκκλησία», ἀπορρίπτει τὰ μυστήρια, ἔχουσα διοίκησιν λαϊκὴν. Διαφέρει δὲ τοῦ ἄλλου προτεσταντισμοῦ κατὰ τοῦτο κυρίως, ὅτι δέχεται τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἄνευ τῆς μεταγετεστέρας προσθήκης «Καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ». Κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν εθαγγελικῶν ἐν γένει ἀντεπεξῆλθον οἱ περὶ τὸν σύλλογον τῆς «Ἀναπλάσεως». Τελευταίως ἡ «Ἐθαγγελικὴ Ἐκκλησία» ἐνισχύθη μετὰ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν, διὰ προσφύγων Ἑλλήνων διαμαρτυρομένων, ἐν Ἀθήναις, ἐν Κατερίνῃ τῆς Μακεδονίας καὶ ἄλλαχοῦ ἐγκαταστάτων, δημοσιεύει δὲ καὶ μηνιαῖον διδασκτικὸν περιοδικὸν «Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ».

Μεγαλύτερον θόρυβον προὔξενησεν ἡ λατινικὴ προπαγάνδα, ἥτις ἀναφανδὸν διὰ τῶν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἰδρυθέντων σχολείων ἐνήργει προσηλυτισμὸν τῶν Ἑλληνοπαίδων, οὐδέποτε δὲ ἠθέλησεν ἢ ἐν Ἑλλάδι λατινι-

κῆ Ἐκκλησία νὰ ὑπαχθῆ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ κράτους. Τὰ ἀπὸ 3 Ἀπρι-
 λίου 1833 νομοθετικὰ διατάγματα τοῦ λατίνου τὸ δόγμα βασιλέως Ὁθω-
 νος περὶ σχηματισμοῦ καὶ ἀρμοδιότητος ὑπουργείων Ἐξωτερικῶν καὶ Ἐκ-
 κλησιαστικῶν ἐπιβάλλουσι τὴν ἐποπτείαν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐπὶ
 τῶν λειτουργῶν τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ τὰ ἀρθρα 3—5
 τοῦ περὶ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν διατάγματος, χρὸς αὐτοῦ εἶναι
 «νὰ φροντίζη καὶ παραλαμβάνη ἀπὸ τὴν Αὐλὴν τοῦ πάπα ὅσας οἱ καθολι-
 κοῦ δόγματος ὑπῆκοι τῆς Ἑλλάδος ἤθελον ζητήσῃ ἐκκλησιαστικὰς ἀδείας
 καὶ νὰ κρατῆ τὴν ἀλληλογραφίαν μεταξὺ τῆς παπικῆς Αὐλῆς, τῶν ἀρχῶν καὶ
 πρακτόρων αὐτῆς καὶ τοῦ καθολικοῦ ἱερατείου τοῦ τόπου». Τὸ δὲ ἄρθρον
 τοῦ διατάγματος περὶ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἀνατίθησιν εἰς
 τὴν ἀρμοδιότητα αὐτοῦ: «α') τὰς τῶν διαφορῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν
 καὶ τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν κοινοτήτων πολιτικὰς καὶ ἀστικὰς σχέσεις καὶ
 τὴν ἀκριβῆ τῶν ἐπὶ τούτῳ τεταγμένων νόμων τήρησιν... γ') τὴν ἐξέτασιν
 ὄλων τῶν διαταγμάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, πρὸ πάντων δὲ τῶν
 αὐτογράφων βουλλῶν καὶ πιττακίων τοῦ πάπα Ρώμης πρὶν γνωστοποιη-
 θῶσι, ζητουμένης πρὸς τοῦτο ἀδείας ἀπὸ τὸν βασιλέα... η') τὰ ἡγεμονικὰ
 δίκαια ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὑπουργήματα... θ') τὰς
 ἀδείας συστάσεως θρησκευτικῶν ἐταιρειῶν καὶ καταστημάτων καὶ καθαιρέ-
 σεως αὐτῶν, ἂν ὑπάρχωσιν εὐλογοφανεῖς εἰς τοῦτο αἰτίαι». Καὶ κατὰ τὰς
 διατάξεις τοῦ ποινικοῦ νόμου (ἄρθρ. 194 ἐξ.) ἡ λατινικὴ Ἐκκλησία ἐν Ἑλ-
 λάδι ἀπολαύει μὲν προστασίας, ἀλλ' ὑπόκειται ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς κυ-
 βερνήσεως. Ὑπὸ τοιαύτην ἐπιτήρησιν ὑπόκεινται τὰ εὐαγῆ καὶ ἐκπαιδευτικὰ
 αὐτῆς καθιδρύματα. Ἀμφισβητεῖται μόνον ἡ ἀστικὴ ἰκανότης τῶν λατίνων
 ἐπισκόπων ἐν Ἑλλάδι καὶ τῆς λατινικῆς ἐν αὐτῇ Ἐκκλησίας ὡς συνόλου,
 ὡσαύτως ἀμφισβητεῖται τὸ δικαίωμα νομικοῦ προσώπου τῶν ὀπαδῶν τοῦ
 λατινικοῦ δόγματος. Ὅτι ὁμως ἀναγνωρίζεται ἡ νομικὴ προσωπικότης τῶν
 λατινικῶν ἰδρυμάτων καταφαίνεται ἐκ τοῦ γ' πρωτοκόλλου ἀπὸ 3 Φεβρουα-
 ρίου 1830 τῆς ἐν Λονδίῳ διασκέψεως περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Δι'
 αὐτοῦ συνωμολογήθη ὅπως ἡ Γαλλία παραιτηθῆ τοῦ προνομίου τῆς προ-
 στασίας τῶν τέως ὑπὸ τὴν σουρρικὴν ἐξουσίαν τελούντων λατίνων, ἐμπι-
 στευθῆ δὲ αὐτὴν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως ἡ λατι-
 νικὴ Ἐκκλησία ἀπολαύη ἐν τῷ νέῳ κράτει τῆς ἐλευθέρως ἐκτελέσεως τῶν
 τῆς θείας λατρείας, παραμείνωσιν ἡγγυημένοι αἱ κτήσεις αὐτῆς, διατηροῦσαι
 ἀμείωτα τὰ ὑπουργήματα, δικαιώματα καὶ προνόμια, ὧν ἀπέλανον ὑπὸ τὴν
 προστασίαν τῆς Γαλλίας καὶ τέλος ὅπως τὰ κτήματα τὰ ἀνήκοντα εἰς ἀρχαίας
 γαλλικὰς ἀποστολὰς ἢ γαλλικὰ ἰδρύματα ἀναγνωρισθῶσι τοιαῦτα καὶ ὄσι
 σεβαστά. Προσετίθετο ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ ὅτι πάντες οἱ ὑπῆκοι τοῦ νέου
 κράτους ἔμελλον νὰ ὄσι δεκτοὶ εἰς πάσας τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, ὑπουρ-
 γήματα καὶ τιμὰς, ἀπολαύοντες πλήρους ἰσότητος ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς

καὶ πολιτικὰς αὐτῶν σχέσεις. Εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ πρωτοκόλλου τούτου ἀπαντῶσα ἡ ἑλληνικὴ γερουσία ἐν τῷ ἀπὸ 10 Ἀπριλίου 1830 ὑπομνήματι αὐτῆς ἐδήλου ὅτι ἀποδέχεται τὰ ἀποφασισθέντα, συνυπέδειξε δὲ ὅτι «ἡ πρὸς τοὺς τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας Ἑλληνας παραχώρησις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, σύμφωνος κατὰ μέγα μέρος πρὸς τοὺς ὑφισταμένους νόμους τοῦ κράτους ἀρκεῖ νὰ πείσῃ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἔσται ἡ ἐπικρατοῦσα». Τὸ ἀπὸ 1 Ἰουνίου 1830 πρωτόκολλον, ἐπεξηγοῦν τὰς ἀνωτέρω συμφωνίας μεταξὺ τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων ὑπὲρ τῶν ἐν Ἑλλάδι δυτικῶν, ἀνέγραφε καὶ τὰ ἑξῆς: «α') τὰ χορηγούμενα διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου προνόμια οὐδεμίαν ἐπιβάλλουσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβερνήσιν ὑποχρέωσιν νὰ στραφῇ κατὰ τῆς ἐπικρατούσης Ἐκκλησίας, β') αἱ ἐν αὐτῷ ἐκφρασθεῖσαι διαθέσεις καὶ ἡ πρόνοια τῶν τριῶν Αὐτῶν περὶ ἰσότητος τῶν ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀναφέρεται ἰδίως εἰς χριστιανικὰς θρησκείας».

Διὰ τῶν εἰρημένων πρωτοκόλλων ἡ Γαλλία παρητήθη πάσης προστασίας ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι εὐφρεθιστῶν τότε λατινικῶν ἐπισκοπῶν Τήνου, Σύρου, Θήρας, Νάξου, τῶν μονῶν, σχολῶν καὶ λοιπῶν καθολικῶν ἰδρυμάτων, καταργηθείσης ἅμα καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ καθεστῶτος ἐτεροδικίας καὶ παντὸς συναφοῦς πρὸς αὐτὴν δικαιώματος τῶν λατίνων ἐπισκόπων. Πέραν δὲ τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ τῆς προστασίας τῆς λατινικῆς λατρείας, ὡς καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν κατὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος ὑπαρχουσῶν ἐπισκοπῶν καὶ λατινικῶν καθιδρυμάτων οὐδεμίαν ἀπέναντι οἰουδήτινος ἔχει ἡ Ἑλλὰς διεθνῇ ὑποχρέωσιν. Ἐκ τῶν πρωτοκόλλων δὲν ὑποχρεοῦται ἡ Ἑλλὰς ν' ἀνεχθῇ τὴν ἀνευ ἀδείας αὐτῆς ἴδρυσιν νέων ἐπισκοπῶν, πλὴν τῶν τεσσάρων ἐν ἔτει 1830 ὑπαρχουσῶν. Ἐκ τῶν εἰρημένων πρωτοκόλλων δὲν ὑποχρεοῦται ἡ Ἑλλὰς ν' ἀναγνωρίσῃ οἰανδήποτε δικαιοδοσίαν τῶν λατίνων ἐπισκόπων, χωρὶς νὰ καθορισθῇ αὕτη προηγουμένως ὑπ' αὐτῆς, ἀφοῦ, ἄλλως τε, καὶ ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ καθεστῶτος ἐξεδίδοντο βεράτια πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν ὑπὸ τῆς Γαλλίας προστατευομένων λατίνων ἐπισκόπων.

Κατὰ τὴν ἐνώσιν τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος εὐρέθῃ λατίνος ἀρχιεπίσκοπος ἐδρεῦον ἐν Κερκύρῳ καὶ μισθοδοτούμενος μὲν ὑπὸ τῆς Ἰονίου Πολιτείας, μὴ δικαιούμενος δὲ νὰ δημοσιεύῃ ἐντολὰς τοῦ πάπα ἀνευ προηγουμένης αὐτῆς ἀδείας. Ἀπηγορεύετο δὲ εἰς αὐτὸν νὰ φέρῃ καὶ τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιεπισκόπου, συνεπεία τῶν ἐντόνων διαμαρτυριῶν τοῦ ὀρθοδόξου ἀρχιεπισκόπου τῆς νήσου Ἀθανασίου Πολίτου (1848—1870). Λατίνος ἐπίσκοπος ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐν Ζακύνθῳ, ἀνευ ὅμως ἐπιβαρύνσεως τῆς Ἰονίου Πολιτείας. Ἐν δὲ τῇ περὶ τῆς παραχωρήσεως τῶν Ἰονίων νήσων συμβάσει τῆς 29 Μαρτίου 1864, παρὰ τὰς ὑποδείξεις τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ὅτι ἐν Ἑλλάδι εἶναι ἀπολύτως ἐξησφαλισμένη ἡ ἀνεξιθρησκεία, ἀξιώσει τῆς Γαλλίας ἐπανελήφθησαν αἱ διατάξεις τοῦ πρωτοκόλ-

λου τοῦ 1830, καθ' ὅς ἡ Ἑλλάς ὑπεχρεώθη νὰ διατηρήσῃ τὸ ἐν Ἑπτανήσῳ καθεστῶς τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας.

Οὕτως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχεν ἀναγνωρίσει τὰς λατινικὰς ἐπισκοπὰς Νάξου, Σύρου, Τήνου, Θήρας, μετὰ δὲ τὴν προσάρτησιν τῆς Ἑπτανήσου καὶ τὰς ἐπισκοπὰς Κερκύρας καὶ Ζακύνθου, συμφώνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω διεθνεῖς ὑποχρεώσεις. Πάντως δὲν εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀναγνωρίσῃ ἄλλας ἐπισκοπὰς ἄνευ προηγουμένης τοῦλάχιστον συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Βατικανοῦ καὶ ἄνευ συγκαταθέσεως αὐτῆς. Ἐν τούτοις τὸ Βατικανὸν δι' αὐτοβούλων συστηματικῶν ἐνεργειῶν κατώρθωσε, παρὰ τὴν θέλησιν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, νὰ δημιουργήσῃ νέας ἱεραρχικὰς θέσεις. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διώριζεν ἕνα τῶν λατίνων ἐπισκόπων ὡς ἀποστολικὸν δελεγαῖτον ἐν Ἑλλάδι, ἡ δὲ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἀνεγνώριζεν αὐτὸν ὡς τοιοῦτον, ἀλλ' ὡς δικαιούμενον ἀπλῶς νὰ ἐκτελῇ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει λατίνος ἐπίσκοπος. Ἄλλ' οἱ δελεγαῖτοι τοῦ πάπα Ρώμης ἤδρευον ἐν Ἀθήναις, τῇ ἀνοχῇ τῆς κυβερνήσεως, καὶ ἐξηκολούθουν τιτοφορούμενοι οὕτω παρὰ τὴν ἄρνησιν αὐτῆς. Τὸ Βατικανόν, ἐκμεταλλεῦμενον τὴν ἀνοχὴν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ὠνόμασε τῷ 1875 τὸν ἐπίσκοπον Τήνου καὶ «ἀποστολικὸν δελεγαῖτον» Ἰωάννην Μαραγκὸν «ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν» καὶ ἀνήγγειλεν ἀπλῶς τὸ γεγονός εἰς τὸν βασιλεῖα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἀνεγνώρισε μὲν αὐτόν, τὸν ἀφῆκεν ὅμως ἐδρεύοντα ἐν Ἀθήναις. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαραγκοῦ ἐγκαθιδρύθη ἐν Ἀθήναις ὡς «ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν» ὁ ἐπίσκοπος Νάξου Ζαφῖνος. Ὁ πάπας Λέων ΙΓ', ὑπολογίζων ἐπὶ τῆς ἀνοχῆς τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, διώρισε τῷ 1895 τὸν Δεαγγελην «ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν» ἀπ' εὐθείας καὶ ἄνευ οἰαοδήποτε εἰδοποιήσεως. Τέλος, τῷ 1911, ὁ Γάλλος ἀσομποσιονιστῆς μοναχὸς Louis Petit διωρίσθη «ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ ἀποστολικὸς δελεγαῖτος». Ἡ κυβέρνησις ἠγνόησεν αὐτὸν ἐπισήμως, ἀλλὰ τὸν ἀφῆκεν ἐδρεύοντα ἐν Ἀθήναις. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ ἠκούσθησαν φωναί τινες κατὰ τῆς ἀποστολῆς εἰς Ἀθήνας ξένου λατίνου ἐπισκόπου, τὸ Βατικανὸν διώρισε τῷ 1927 τὸν Ἕλληνα τὴν καταγωγὴν Ἰωάννην Φιλιππόπουλον «ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν», οὐχὶ ὅμως καὶ δελεγαῖτον. Πρὸ μικροῦ ὅμως ἐνεφανίσθη αἴφνης ἐν Ἀθήναις ὡς ἀποστολικὸς δελεγαῖτος ὁ Κάρολος Μαργκόττι. Ἡ κυβέρνησις διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν ἐξέφρασε τὴν ἐκπλήξιν αὐτῆς, ὁ δὲ Μαργκόττι ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ ἐξ Ἀθηνῶν.

Μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας μετὰ τινων Γάλλων ἀσομποσιονιστῶν μοναχῶν, φερόντων τὸ σχῆμα τοῦ ὀρθοδόξου κληρικοῦ, καὶ ἕτερος λατίνος ἐπίσκοπος, ὁ Θεοδωροπόλεως Γεώργιος Χαλαβατζῆς, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τινας μοναχὰς Ἑλληνίδας ὑπὸ τὴν «ἀδελφὴν» Μαγδαληνὴν Φωτιάδου, τὴν ἐκ Νάξου. Ἐν μέσῳ τῆς ἐκ τῆς συρροῆς τῶν προσφύγων ἀπεριγράπτου συγχύσεως ὁ εἰρημένος ἐπίσκοπος προσηνέχθη

νὰ ἐργασθῆ ὑπὲρ τῶν ὀρφανῶν, ἡ δὲ κυβέρνησις τῷ ἐπέτρειψε νὰ ἐγκαθιδρυθῆ ἐν Ἀθήναις. Προέβη ἐν αὐταῖς εἰς μεγάλας ἐγκαταστάσεις, ἴδρυσε σχολεῖα, ὀρφανοτροφεῖα, τυπογραφεῖα καὶ ἤρξατο συστηματικῶν ἐνεργειῶν πρὸς προσηλυτισμὸν ἰδίως τῶν προσφύγων, καὶ δὴ τῶν ὀρφανῶν προσφυγοπαίδων. Ἐντεῦθεν προέκυψαν προστριβαὶ μεταξὺ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ξένης ταύτης προπαγάνδας, συνεχιζόμεναι ἔτι. Ἡ κυβέρνησις ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς ὅπως μὴ φέρωσι τὸ σχῆμα τοῦ ὀρθοδόξου κληρικοῦ, θεσπίσασα διάταξιν ἐν τῷ καταστατικῷ νόμῳ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, καθ' ἣν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ φέρωσι τὸ σχῆμα τοῦτο καθηρημένοι κληρικοὶ ἢ ἑτερόδοξοι ἢ λαϊκοί. Τῷ δὲ 1930 ἐθέσπισε νόμον, δι' οὗ ἀπαγορεύεται ἡ φοίτησις τῶν Ἑλληνοπαίδων εἰς ξένα δημοτικὰ σχολεῖα. Ἀλλὰ πάντως ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ δεήσῃ νὰ διεξαγάγῃ ἀγῶνας κατὰ τῆς ξένης προπαγάνδας, εἰς ἣν τελευταίως προσετέθησαν καὶ οἱ ἐξ Ἀμερικῆς χιλιασταί.

1. Φύσις καὶ χαρακτὴρ τῆς Οὐνίας. Οἱ Οὐνίται ἐν Ἑλλάδι. Τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου πρὸς τὸν Οὐνίτην Ἐπίσκοπον Θεοδοῶρου-πόλεως Γεώργιον, «Ἀνάπλασις» τόμ. ΜΑ' (1928) σ. 113 ἐξ., 129 ἐξ., 216 ἐξ. Καὶ ἀνάτυπον.